

ТОЛСТОШЕЄВА

Анастасія Володимирівна
anastasiyatolst@gmail.com

УДК 336.713

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
БЕЗПЕКИ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН БАНКІВIMPROVING ECONOMIC AND LEGAL SECURITY OF CREDIT RELATIONS
OF BANKS

к.е.н., старший викладач кафедри економічних і гуманітарних дисциплін, Вінницький фінансово-економічний університет

Стаття присвячена правовим умовам забезпечення безпеки кредитної діяльності банків України, обґрунтовано формування протиріч у взаємовідносинах учасників кредитної діяльності в результаті акцентування уваги лише на необхідності захисту інтересів банків, запропоновано систему правових норм, яка враховує інтереси і позичальників також.

Статья посвящена правовым условиям обеспечения безопасности кредитной деятельности банков Украины, обосновано формирование противоречий во взаимоотношениях участников кредитной деятельности в результате акцентирования внимания только на необходимости защиты интересов банков, предложена система правовых норм, которая учитывает интересы и заемщиков также.

The article is devoted to the legal conditions of security of lending activities of Ukrainian banks, formation of contradictions in relations between members of credit activity is substantiated as a result of focusing only on the need to protect the interests of the banks, the system of legal norms, which takes into account the interests and borrowers as well is proposed.

Ключові слова: безпека кредитної діяльності банків, правові умови забезпечення безпеки кредитної діяльності, нормативна база безпеки кредитної діяльності

Ключевые слова: безопасность кредитной деятельности банков, правовые условия обеспечения безопасности кредитной деятельности, нормативная база безопасности кредитной деятельности

Keywords: security of credit activity of banks, legal conditions of security of lending activity, the regulatory framework of security credit activity

ВСТУП

Проблеми безпеки кредитної діяльності банків мають комплексний характер і обумовлені великою різноманітністю загроз та небезпек. У той же час, існуючі правові норми, які застосовуються у її регулюванні, незважаючи на свою чисельність, впливають на ситуацію односторонньо, не системно, залишаючи значні прогалини у правовому полі здійснення такої діяльності. Окрім того, правове поле кредитних взаємовідносин побудовано таким чином, що у них панує абсолютна монополія інтересів банків.

Що ж до правового регулювання процесу забезпечення безпеки кредитної діяльності, захисту інтересів її учасників, то правові акти взагалі відсутні. Тобто, взаємовідносини у сфері захисту прав і законних інтересів учасників кредитної діяльності залишаються державою непоміченими. Сучасні правові акти акцентують увагу лише на необхідності захисту інтересів банків.

Таким чином, існуючі правові умови регулювання кредитної діяльності банків розмежовують права її учасників і характеризують переконливе домінування інтересів банків, у т.ч. і щодо їх захисту. Така ситуація обумовлює об'єктивне існування

підстав для формування протиріч у взаємовідносинах учасників кредитної діяльності, недовіри їх один до одного і, як наслідок, до конфлікту інтересів [1].

МЕТА РОБОТИ полягає у наданні пропозицій щодо удосконалення правових умов забезпечення безпеки кредитної діяльності банків з урахуванням інтересів всіх її суб'єктів, як кредиторів так і позичальників.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети використовувались такі методи: порівняльний аналіз та інтерпретація – у дослідженні існуючої нормативної бази кредитної діяльності банків; методи аналогії й аксіоматичний метод – для надання пропозицій щодо удосконалення правових умов забезпечення безпеки кредитної діяльності банків.

РЕЗУЛЬТАТИ

Серед проблем забезпечення безпеки кредитної діяльності банку значне місце займають проблеми, що зосереджені у правовій сфері. Відсутність спеціального законодавства, яке б регулювало взаємовідносини у сфері забезпечення безпеки підприємництва значним чином стримує потенціал, зосереджений у підрозділах безпеки суб'єктів

господарювання. Проблема загострюється ще і тим, що сама кредитна діяльність, як один з елементів фінансових відносин, залишається не повністю врегульованою. Відсутність базового закону «Про кредитування» та велика кількість правових актів, які тим чи іншим чином мають до неї відношення, не створює сприятливих умов для побудови ефективних взаємовідносин згаданих вище суб'єктів.

Проблема нестабільності і недосконалості правового регулювання у фінансовій сфері країни розглянута в Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 15.08.2012 р. №569-р [2]. Але разом з тим, серед шляхів і способів розв'язання існуючих проблем у цьому документі не передбачено заходів щодо удосконалення існуючого законодавства як по регулюванню окремих видів фінансової діяльності, так і у сфері забезпечення її безпеки.

Так у вищезазначеній Концепції увага зосереджена на недостатньому стані захисту прав кредиторів і інвесторів, унаслідок чого існує висока ймовірність виникнення ризику неповернення коштів несумлінними позичальниками [2]. Незважаючи на зобов'язання керівників банків діяти на користь банків та клієнтів, визначених у ст. 43 Закону України «Про банки і банківську діяльність», положення закону не конкретизують питання взаємовідносин банків з їхніми клієнтами щодо захисту спільних інтересів [3].

Вважаємо, що за даних умов, ефективність системи безпеки кредитної діяльності, заснованої на формуванні взаємопов'язаного інтересу і спільному його захисті [4] суттєво буде залежати від відповідного правового регулювання. Удосконалення правових норм у сфері регулювання захисту інтересів суб'єктів кредитної діяльності має здійснюватись у

напрямах вирівнювання прав учасників кредитної діяльності банків і створення правового механізму захисту прав їх інтересів у відносинах, що складаються між ними.

Доцільно конкретизувати окремі положення і норми фінансового права (визначення прав матеріальної та іншої відповідальності банків та інших учасників кредитної діяльності у їх фінансових взаємовідносинах), а також формування правових засад та створення спеціальних правових норм у сфері забезпечення безпеки підприємницької діяльності, які поширюють свою дію в т.ч. і на кредитні відносини. Необхідність такого підходу обумовлюється ще і тим, що як показало дослідження, забезпечення безпеки кредитної діяльності банків стає дедалі все складнішим, а то і взагалі неможливим без всебічного врахування інтересів всіх її учасників.

Враховуючи перспективи розвитку світової та вітчизняної економіки, стає очевидним, що ефективності в кредитній діяльності банків може бути досягнуто не лише спільними зусиллями всіх її учасників, але і досконаліми правовими, що забезпечують захист їх інтересів. У той же час практика правової дискримінації окремих категорій учасників кредитної діяльності вітчизняних банків не тільки має місце, а і продовжує поширюватись.

Вважаємо, правові норми у сфері забезпечення безпеки кредитної діяльності банків мають спрямовуватись на: регулювання взаємовідносин, що виникають у сфері кредитної діяльності банків; визначення правових механізмів захисту інтересів суб'єктів вказаної діяльності і утворення відповідних режимів її безпеки; встановлення відповідальності за порушення вказаних інтересів і режимів безпеки (рис. 1).

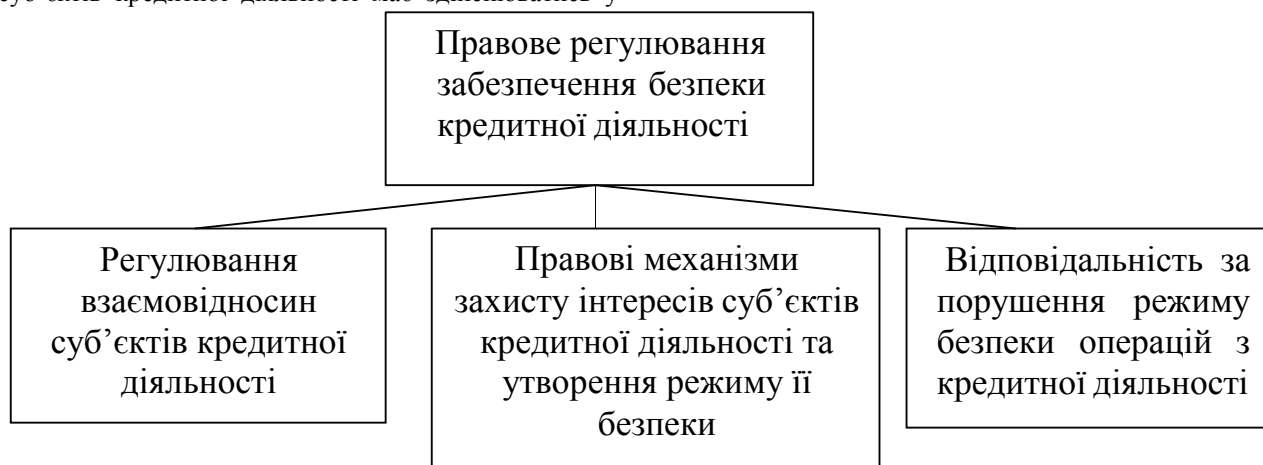

Рис. 1. Структура правового регулювання забезпечення безпеки кредитної діяльності банків [складено автором]

Розглядаючи зміст та напрямки правового регулювання безпеки кредитної діяльності банків, можна побачити, що вони мають охоплювати значний комплекс їх взаємовідносин та діяльності. Правові норми мають охоплювати різні сфери: фінансову,

інформаційну, соціально-кадрову, технічну та технологічну, безпеки та ін. Тобто, забезпечення безпеки кредитної діяльності банків вимагає регулювання відносин, її учасників різними нормами та видами права, зокрема банківського,

інформаційного, трудового, цивільного, кримінального, конкурентного, спеціального з безпеки бізнесу і т.д. Названий комплекс правових норм різного рівня та спрямування буде ефективним за умови, коли до його складу будуть входити відповідні законодавчі акти, підзаконні акти державних органів, зокрема НБУ, а також нормативно-правові документи самих банків (рис. 2).

Законодавчий рівень у даному комплексі, крім існуючих норм з регулювання банківської діяльності, мають утворювати нові закони, зокрема Закон України «Про кредитну діяльність банків», необхідність прийняття якого та структура представлено в табл. 1.

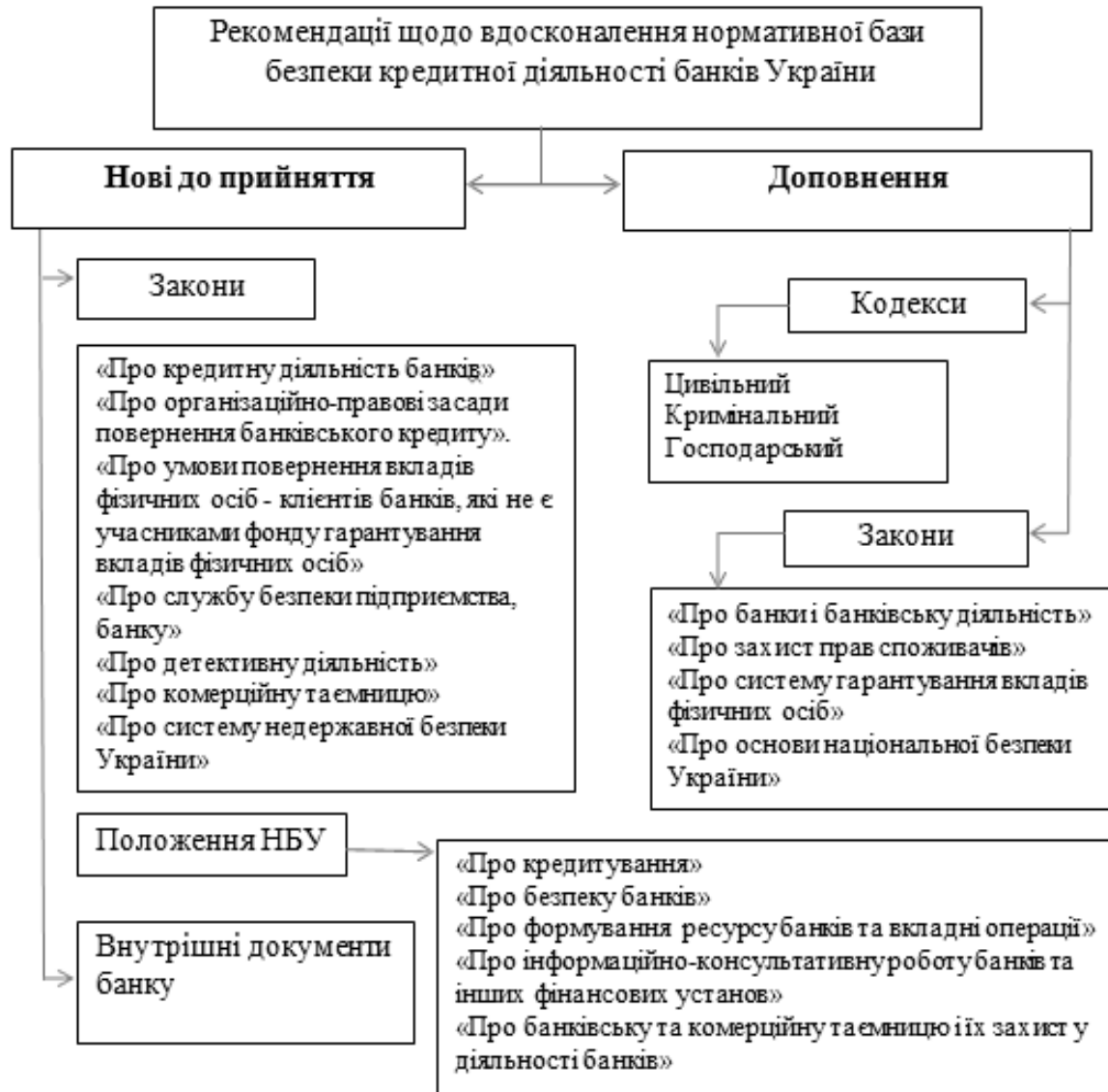

Рис. 2. Пропозиції вдосконалення нормативної бази безпеки кредитної діяльності банків України [складено автором]

Таблиця 1

Необхідність прийняття Закону України «Про кредитну діяльність банків» та його структура
[розроблено автором]

Необхідність прийняття	Рекомендована структура
<ul style="list-style-type: none"> - відсутність єдиного визначення поняття кредитна діяльність та правових засад її регулювання; - відсутність спеціального правового акту, яким би регулювались взаємовідносини, що виникають у процесі формування банками кредитних ресурсів та кредитування клієнтів. Розпорошеністю правових норм з питань кредитної діяльності банків по різних правових актах, що характеризується їх неузгодженістю, наявністю правових прогалин, а іноді і їх протиріччю; - наявність різного бачення банками та іншими суб'єктами процесу формування кредитних відносин, можливістю неадекватної поведінки сторін у ході розвитку таких відносин, особливо в складних економічних умовах; - великий обсяг операцій, пов'язаних з залученням банками коштів для формування кредитного ресурсу і його використанням, що при відсутності норм прямої дії з регулювання таких операцій, призводить до значних втрат, нанесення шкоди банкам, їх кредиторам та клієнтам; - необхідність запровадження в кредитній діяльності банків єдиних, прозорих та всім зрозумілих підходів і механізмів, що забезпечують концентрацію і використання коштів для фінансування діяльності економічних суб'єктів і громадян, нагальною потребою формування у населення грамотної поведінки по використанню кредитних коштів банків, довіри до них. 	<ul style="list-style-type: none"> - об'єкт дії закону: взаємовідносини, які виникають у зв'язку з формуванням банками кредитного ресурсу та його використанням шляхом проведенням кредитних операцій; - визначення понять: кредитна діяльність банків, кредитна операція, кредитний ресурс, процес формування кредитного ресурсу, безпека кредитної діяльності банків, суб'єкт кредитної діяльності, інтерес суб'єкта кредитної діяльності, інші поняття, необхідні для однозначного розуміння положень закону; - засади забезпечення безпеки кредитної діяльності банків та заходи захисту інтересів її суб'єктів; - загальні умови формування взаємовідносин та особливості договорів, що укладаються банками у сфері кредитної діяльності, права банків, вкладників, кредиторів, позичальників та інших суб'єктів вказаної діяльності, засади захисту інтересів її суб'єктів, умови настання відповідальності, вимоги до позичальників та інших суб'єктів, що є учасниками кредитних операцій, порядок супроводження взаємовідносин суб'єктів кредитної діяльності, їх взаємодії у процесі здійснення операцій; - умови, за яких взаємовідносини у сфері кредитної діяльності банків є неможливими або обмеженими, відмова у наданні (обмеженні) послуг з кредитної діяльності; - умови дострокового припинення договірних відносин та його наслідки, заходи щодо санації відносин; - обмеження вартості кредитів та правила її розрахунку; - вирішення конфліктних ситуацій у взаємовідносинах суб'єктів кредитної діяльності; - нагляд за кредитною діяльністю банків.

Вважаємо, що наявність у структурі Закону України «Про кредитну діяльність банків» вищезазначених положень допоможе уникнути існуючої неузгодженості правових норм, що містяться сьогодні у правових актах, досягнути суттєвого зменшення причин виникнення конфліктів між суб'єктами кредитної діяльності, забезпечити більш ефективний захист їх інтересів, створити передумови для цілеспрямованого правового впливу на взаємовідносини та розвитку і конкретизації правових норм підзаконними актами і нормативно-правовими документами самих суб'єктів кредитної діяльності.

Разом з тим, враховуючи проблематичну ситуацію з поверненням банківських кредитів, яка, як показало дослідження, особливо загострилося в останні роки, низьку ефективність правового регулювання спорів щодо повернення банками кредитних боргів, а також значну шкоду (мільярди гривень), що зазнають банки та інші суб'єкти від таких боргів, є необхідність виокремити діяльність банків з повернення дебіторської заборгованості (в т.ч. і кредитної) в окремий напрямок і надати їй окремого статусу. З цією метою пропонується прийняти Закон України «Про організаційно-правові засади повернення банківського кредиту» (табл.2).

Структура Закону України «Про організаційно-правові засади повернення банківського кредиту»

[розроблено автором]

Параграф Закону	Зміст параграфу
Об'єкт дії закону	відносини, що виникають у процесі повернення банківських кредитів та інших боргів, утворених від невиконання зобов'язань за кредитними операціями.
Визначення понять	<ul style="list-style-type: none"> - кредитна заборгованість банку; - прострочений та проблемний кредити; - сумнівна та безнадійна до повернення заборгованість - борговий спір; - спосіб повернення кредитного боргу; - боргові відносини; - суб'єкти (сторони) боргових відносин (боргового спору); - боргова робота; - погашення та повернення кредитного боргу; - інші поняття, необхідні для однозначного розуміння положень закону.
Елементи боргового спору	<ul style="list-style-type: none"> - умови виникнення боргових відносин (боргового спору), їх ознаки, санкції до боржника та порядок їх формування і накладання, юридична легітимація санкцій; - вплив суб'єктів кредитної діяльності на боргову ситуацію з метою вирішення боргового спору;
Алгоритм дії суб'єктів кредитної діяльності щодо повернення кредитного боргу	<ul style="list-style-type: none"> - аргументи банку у борговому спорі; - особливості судового процесу повернення кредитного боргу; - правові засади взаємовідносин з боржником, заставодавцем, гарантом, поручителем, страховиком; - мирова угода у спорах з повернення кредитного боргу; - кримінальне провадження у борговому спорі, задоволення вимог кредитора у якості цивільного позивача; - взаємовідносини кредитора з органами виконавчої служби у процесі повернення кредитного боргу.
Способи позасудового повернення кредитних боргів	<ul style="list-style-type: none"> - особливості повернення кредитних боргів за дорученням кредитора третіми особами, вартість боргової роботи; - форфейтинг і його особливості у поверненні банківського кредиту; - повернення боргу майном боржника, капіталізація боргу, взаємозалік у боргових спорах, уступка права вимоги та переведення кредитного боргу.
Інше	<ul style="list-style-type: none"> - задоволення вимог банку за кредитним боргом у процедурі банкрутства та ліквідації боржника (банк за всіх умов має бути першочерговим кредитором, оскільки кредитні кошти є коштами кредиторів та вкладників банку); - особливості боргових взаємовідносин з фізичними особами: боржниками банку та нерезидентами; - умови погашення кредитних боргів; - нагляд за діяльністю банків з повернення кредитної заборгованості.

Головною метою даного закону автор бачить створення сприятливих умов для найбільш ефективного повернення банківських кредитів на основі розширення правових інструментів та удосконалення боргових взаємовідносин. Реалізація вищевикладених положень закону дасть змогу максимально сприяти захисту інтересів всіх сторін

боргових взаємовідносин та виключить їх домінування у боргових спорах.

Для підвищення довіри до банківської системи вкладників банків, захисту їх інтересів та з метою додаткового залучення банками коштів населення є необхідність прийняття Закону України «Про умови повернення вкладів фізичних осіб – клієнтів банків, які не є учасниками Фонду гарантування вкладів

фізичних осіб». Тут пропонується забезпечити виплати за вкладми фізичних осіб банків, які не є членами Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за рахунок державного бюджету у терміни і у сумах, визначених Фондом гарантування вкладів фізичних осіб для вкладників інших банків. Одночасно НБУ стає першочерговим кредитором банку, що ліквідується на суму таких виплат. У такому випадку захист інтересів вкладників всіх банків буде вирівняно.

Важливе місце в системі правового регулювання забезпечення безпеки банківської діяльності взагалі і кредитної зокрема мають правові акти НБУ, які також формуються за двома напрямками: регулювання банківської діяльності та регулювання забезпечення безпеки банків. Провідним документом тут має стати Положення «Про кредитування», в якому доцільно було би конкретизувати норми Закону України «Про кредитну діяльність банків» (рис. 3).

Рис. 3. Структура Положення «Про кредитування» [розроблено автором]

Положення «Про кредитування» зазначеного змісту уніфікує кредитну процедуру банків, зумовить єдині правила надання банківського кредиту та утворить умови, за яких усі сторони кредитної операції будуть мати можливість однозначно визначитись щодо їхньої ролі, повноважень та відповідальності у процедурі кредитування.

З точки зору забезпечення безпеки кредитної діяльності банків важливим є впровадження в систему правового її регулювання Положення НБУ «Про безпеку банків». Основним спрямуванням такого документа має бути захист власності та діяльності банків, особливо при проведенні банківських операцій. Враховуючи відсутність на даний час цього документа та основні проблеми, що мають місце у захисті кредитної діяльності банків, до його змісту пропонуємо включити:

1. Поняття безпеки банку та зміст її заходів, принципи організації безпеки банківської діяльності та створення системи безпеки банку, напрямки забезпечення безпеки;

2. Сили та засоби безпеки, способи забезпечення безпеки, особливості забезпечення безпеки банківських операцій, концепція безпеки банку;

3. Поняття загрози банківській діяльності, розмежування понять загрози і ризику, об'єкти ти види безпеки;

4. Режими безпеки в діяльності банку, особливості забезпечення фінансової, майнової, інформаційної та кадрової безпеки в банку, оцінка стану безпеки банку;

5. Взаємовідносини банку з іншими суб'єктами у процесі забезпечення безпеки його діяльності, умови забезпечення безпеки спільними зусиллями банку, клієнтів, кредиторів, взаємодія у ході виконання заходів безпеки.

Зазначене Положення, разом з поданими вище законодавчими актами, утворить передумови для всебічного захисту інтересів суб'єктів кредитної діяльності, формування ними власних правових актів, адаптованих до норм, викладених у Положенні і законах, здійснення більш безпечної поведінки у процесі їх взаємовідносин.

Запропоновані інші нормативно-правові акти НБУ спрямовані на розвиток та конкретизацію положень відповідних законів, що торкаються кредитної діяльності банків і забезпечення її безпеки, у т.ч. захисту корпоративного інтересу всіх учасників такої діяльності.

Зокрема, пропонується Положення «Про формування ресурсу банків та вкладні операції» (рис. 4). Наявність вищезазначеного правового акту забезпечить мінімізацію можливих втрат і збитків учасників кредитної діяльності у процесі їх взаємовідносин.

Рис. 4. Структура Положення НБУ «Про формування ресурсу банків та вкладні операції»

[розроблено автором]

Проблеми кредитної діяльності банків зумовлені не лише недобросовісною поведінкою її учасників, а й відсутністю в окремих із них відповідального ставлення до грошей. За таких умов нагальною є просвітницька робота банків щодо формування фінансової культури населення. Більше того, така робота має бути організованою і систематизованою, а в правовому полі грамотно врегульованою. Враховуючи, що більше за все зазначене питання торкається банків, то безпосередньо банки і повинні взятися за таку роботу.

Виходячи з цього, на разі може бути прийняття НБУ Положення «Про інформаційно-консультативну роботу банків та інших фінансових установ» Основним змістом цього документа можуть бути правові засади діяльності банків, громадських об'єднань, інших установ, що подають себе як суб'єкти ринку банківських послуг з питань, пов'язаних з ліквідацією неграмотності населення у сфері фінансів та взаємовідносин з банками. Підвищення грамотності населення у даних питаннях не лише посилить довіру до банків, а й забезпечить їх ресурсами, сформованими за рахунок заощаджень населення, створить більш дешевші умови використання банківських коштів, що в результаті матиме позитивний вплив і на безпеку кредитної діяльності банків.

На забезпечення безпеки кредитної діяльності будуть впливати й інші правові акти НБУ, зокрема Положення «Про банківську і комерційну таємницю і їх захист у діяльності банків», норми якого створять передумови для більш надійного захисту інформації у взаємовідносинах банків з їх клієнтами.

Основними доповненнями до існуючих законодавчих актів з позиції забезпечення безпеки

кредитної діяльності банків на основі захисту інтересів всіх її учасників пропонуємо такі:

- до Закону України «Про банки і банківську діяльність». У зв'язку з тим, що для повернення банківських кредитів важливе значення має здатність органів управління позичальника грамотно і ефективно використати кредитні кошти, доцільно доповнити закон нормами, відповідно до яких: банки мають проводити перевірку не лише кредитоспроможності позичальника, а й перевірку якості управління діяльністю позичальника, передбачити формування громадських об'єднань клієнтів банків і надати їм право періодично ознайомлюватися зі звітами про стан діяльності відповідних банків, а за необхідності – ініціювати перевірку з боку НБУ та контролюючих органів та ін.

- до Закону України «Про захист прав споживачів» [5]. Враховуючи, що серед об'єктів захисту в законі визначено в т.ч. і послуги, останні можна поширити і на банківські послуги, отримані для забезпечення побутових потреб споживачів. У зв'язку з цим та, виходячи із запропонованої концепції захисту корпоративного інтересу учасників кредитної діяльності банків, виникає необхідність доповнити закон, тобто поширити дію закону на споживачів банківських послуг

- до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [6]: беручи до уваги особливості здійснення тимчасової адміністрації банків, визначені вказаним вище законом, та мету, з якою запроваджується в банках тимчасова адміністрація (виведення банку з ринку). Автор вважає доцільним виключити з зазначеного закону норму, пов'язану з заборонаю задоволення

вимог вкладників банків, в яких запроваджено тимчасову адміністрацію (ст. 36, п. 5.1.).

• до Закону України «Про основи національної безпеки України» [7] в частині утворення системи недержавної безпеки як суб'єкта забезпечення національної безпеки країни (ст. 4), її повноважень та функцій (ст.ст. 9, 10). Таким чином система недержавної безпеки існуюча де факто уже довгий час отримує легітимний статус.

ВИСНОВКИ

Існуючі правові норми України у сфері правового регулювання кредитної діяльності банків не допускають рівноправних взаємовідносин суб'єктів, зумовлюючи домінування в них банків. Необхідною умовою підвищення ефективності систем безпеки кредитної діяльності банків є удосконалення правового поля. Надані у статті пропозиції щодо змісту і структури нових законів, основним з яких є Закон України «Про кредитну діяльність банків», а також положень НБУ спрямовано на удосконалення правового регулювання кредитної діяльності за двома напрямками: вирівнювання прав учасників кредитної діяльності та створення правового механізму захисту їх інтересів. Це дозволить сформувати комплекс правових норм, який поєднує у собі норми законодавчих, підзаконних та нормативних документів, що сприятиме зниженню загроз в кредитній діяльності банків.

Список використаних джерел

1. Недосконалість правової системи України як загроза кредитній діяльності банків // Актуальні проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки України: IV Науково-практичний семінар з міжнародною участю (Тернопіль, 18-20 квітня 2013 р.) – Тернопіль, 2013. – С. 267-268.
2. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012, №589-р [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Про банки і банківську діяльність // Закон України від 07.12.2000 р. -№2121 - III із змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.kgov.ua
4. Толстошеєва А.В. Організація забезпечення безпеки кредитної діяльності банків /І.М. Прийма, А.В. Толстошеєва// Ринок цінних паперів України. – К., 2014. - № 8. – С.25-31.
5. Про захист прав споживачів // Закон України № 1023-12 у редакції від 01.01.2016 // [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.rada.gov.ua
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб / Закон України від 23.02.2012.-№4452-VIII.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.rada.gov.ua
7. Про основи національної безпеки України // Закон України № 964-IV від 19.06.2003 // [Електронний ресурс].- Режим доступу: www.rada.gov.ua